

NEKI OD RAZLOGA LUKÁCSEVA SUKOBA SA STALJINIZMOM

Lukács je, to pokazuje i studija koje prijevod donosimo u ovom broju, jedan od prvih, ako ne i prvi marksistički mislilac koji je pokušao kako obrazložiti i ocijeniti tako i filozofijski utemeljiti Lenjinovu političku akciju i ulogu, budući da ona nije imala svoje filozofijsko utemeljenje u samim Lenjinovim spisima. Kako ovim svojim teorijskim naporom tako i političkim angažmanom u vrijeme revolucionarnih previranja početkom ovog stoljeća on je s pravom stekao naziv filozofa lenjinizma. Njegova burna politička sudbina i transformacija čiji su krajnji polove mađarski plemić Görgey von Lukács i odbačeni, slomljeni penzionirani profesor Görgey Lukács u zemlji koja već 20 godina gradi socijalizam i izvršava Lenjinovu oporuku stoji u bitnom raskoraku s tom činjenicom. Kolikogod je filozofska pozicija mladog Lukácsa i njegov politički angažman sam po sebi dovoljan da objasni zašto je došao i morao doći u sukob s njemačkom socijaldemokracijom II internacionale, pa čak i njezinim najradikalnijim dijelom (Rosa Luxembourg, Franz Mehring itd) toliko je — bar na prvi pogled nejasno kako i zašto je istovremeno odbačen i osuđen od aktera III internacionale — Lenjinovih sljedbenika i nastavljača. Zašto je morao ne samo priznati da je njegova mladenačka filozofijska pozicija bila zablude nego čak i u potpunosti zašutjeti i prestati javno nastupati. Ta, ne samo biografska činjenica, mora neminovno privući pažnju. Ili je naime, Lukács u svojim radovima toga perioda krivo shvatio kako Marxa tako i Lenjina, ili su Lenjinovi nasljednici baštinili od Lenjina samo vlast, ali ne i njegovu filozofiju i politiku. Prvo od ovih pitanja nećemo ni pokušati istraživati, budući da je o njemu u nas već dosta pisano. Pored toga o njemu mogu govoriti Lukácsovi tekstovi sami, pa i ovaj koji donosimo u prijevodu. Drugo pitanje je interesantnije. Ne samo zbog samo Lukácsa i objašnjenja njegove političke i filozofijske sudbine i biografije, nego što napor oko njegova odgovora pridonosi rješavanju najaktualnijih i najsvremenijih pitanja gotovo cjelokupnog suvremenog radničkog pokreta. Ne samo da su Staljin i staljinisti 40 godina bili kako jedini »pravi« tumači i kreatori marksističke misli, tako i najmeritorniji suci autentičnosti svakog drugog napora oko tih pitanja, nego je Staljin i staljinizam uhvatio toliko dubokog korijena i utjecaja da je i danas prisutan ne samo u teoriji nego i u praksi novih političkih partija i predstavlja opasnost jednaku, ako ne i veću od one koja se sa suprotne strane javno deklarira kao antisocijalistička. Stoga je razgovor u sukobu Lukácsa i staljinizma bitno razgovor o našoj suvremenoj povijesnoj situaciji.

II

Što je po Staljinu dijalektički i historijski materijalizam? Govoreći o tom u svom djelu Pitanja lenjinizma, on kaže: »Dijalektički materijalizam je pogled na svijet marksističko-lenjinističke partije. On se zove dijalektički materijalizam zato, što je njegovo prilaženje prirodnim pojavama, njegov metod proučavanja prirodnih pojava dijalektičan, a njegovo shvaćanje prirodnih pojava, njegova teorija — materijalistička.

Historijski materijalizam je proširenje postavki dijalektičkog materijalizma na proučavanje društvenog života, primjena postavki dijalektičkog materijalizma na pojave društvenog života, na proučavanje historije i društva.«¹⁾

Što to znači. Dijalektički materijalizam je skup metodoloških uputstava i zakonitosti za ispitivanje prirode. On je, kao takav, identičan sa prirodno-znanstvenim materijalizmom. Kakove posljedice nastaju primjeni li se takav dijalektički materijalizam na društvo? Jedna od osnovnih značajki tako shvaćenog materijalizma je, to je već jasno pokazao i Engels, kad je objašnjavao što je to »stvar o sebi« — relativizam istine koji je prouzrokovao objektivnim i subjektivnim granicama naše spoznaje.²⁾ Istina je adekvatno odražavanje onoga što se u prirodi zbiva i mijenja se promjenom zbivanja. Odredi li se ovako dijalektički materijalizam, nije međutim jasno

1) J. Staljin, Pitanja lenjinizma — Kultura, str. 506.

2) Za razliku od takvog shvaćanja za koje je istina odražavanje, istina u Marxa koji je postavio Hegelovu filozofiju nije odražavanje nego proizvodnja. Ona ima apsolutno epohalni karakter, što znači da je povijesno važeća dogod važi određeni povijesni način proizvodnje. Praktično-političke posljedice koje otuda proizlaze su goleme ali nije ovdje mjesto da ih se raspravlja.

kolikogod je to određenje moglo biti revolucionarno u pravoslavnoj Rusiji 1918. godine, zašto je to pogled na svijet marksističko-lenjinističke partije. Povijesni razvoj je pokazao da niti jedan ozbiljniji prirodno-znanstveni naučnik u svijetu danas ne pobija materijalnost svijeta. »Istinitost« njihovih znanstvenih dostignuća je mnogo manje ovisna o tome kojoj društvenoj klasi pripadaju, nego o tome koliko je zemlja u kojoj rade sposobna i voljna da investira u prirodno-znanstvena istraživanja. Primijeni li se ovaj dijalektički materijalizam na historiju, neminovno se javljaju nerješive, kako teorijske tako i praktične političke poteškoće. Historijski materijalizam se shvaća kao objektivna znanost kojom se ispituju društvene pojave. Njezin predmet — društvena zbilja — se može, međutim, istraživati tek nakon što se uistinu zbio, nakon što je bio. Historijski materijalizam je prema tome bitno okrenut prema unatrag i stoga neminovno kontrarevolucionaran i reakcionaran.³⁾ Aktivnost čovjeka je svedena na »tumačenje svijeta«. Mijenjanje svijeta je nemoguće budući da čovjek nikada nema dovoljno znanstvenih i razumnih razloga da se svjesno upusti u njegovo revolucionarno mijenjanje. Ali ne samo to. Budući da je historijski materijalizam kao sistem relativnih, svakodnevno promjenljivih istina koje zbog svoje »objektivnosti« bez obzira da li se to priznaje ili ne, nisu ničim bitno vezane za proletarijat, proizlaze neminovne posljedice: — socijalizam se mora razlikovati i odvojiti ne samo od proletarijata nego i od marksizma. On se tako pretvara u društveno stanje, odnosno društveno uređenje, kojemu treba težiti, koga treba ostvariti, budući da će on biti carstvo nebesko na zemlji. Socijalizam tako postaje ideologija slična ili identična sa kršćanskom religijom i njezinom vjerom u bolje, nadom u spas i temeljnom devizom »strpljen — spašen«.

— Putevi i sredstva za njegovo ozbiljenje su, budući da su utemeljni u takvoj teoriji, bitno određeni svakodnevnom zbiljom, i mijenjaju se zajedno sa svakodnevnim promjenama u društvu. Politika koja je u takvoj teoriji utemeljena se iscrpljuje u taktici revolucionarne borbe, budući da nema i ne može imati nikakvog čvrstog kriterija i mjerila u svom svakodnevnom htijenju. Strategija revolucionarne borbe i revolucionarne politike uopće ne postoji. Samim tim su moguća sva praktično-politička rješenja (pakt s Hitlerom, i rat do istrebljenja; jedna imperijalistička zemlja može biti izvrstan prijatelj i saradnik, a druga »tigar od papira« koga treba što prije uništiti). Budući da se politika socijalističke partije, koja je utemeljena u takvoj teoriji nema i ne može imati nikakvog kriterija s jedne strane i budući da je osuđena na to da uvijek čeka rezultate povijesnog zbivanja da bi mogla nešto o povijesti reći, ona je bitno osuđena na to da se u svojim svakodnevnim taktičko-političkim potezima vodi de facto slučajno. Totalna neaktivnost i dezorganiziranost i kult ličnosti su samo korelati te i takove teorijske polizicije.

III

Ova vrlo kratka analiza samo jednog citata iz Staljinovih »Pitanja lenjinizma« koja je pokušala samo naznačiti i fiksirati njegovu teorijsku poziciju, sama po sebi, međutim, ne daje odgovor na postavljeno pitanje. Bar ne u potpunosti. Ona će to biti tek kada se vidi da je Lukács upravo tu teorijsko-filozofijsku poziciju oštro kritizirao i ukazao na njen domet, pravu bit i građansku ograničenost u većini svojih ranih radova, a prije svega u »Povijesti i klasnoj svijesti«, još u vrijeme kad je ona nastajala i postajala dominantnom filozofijskom pozicijom u radničkom pokretu — u vrijeme II internacionale, napadajući ne samo njezine tadašnje predstavnike i nosioce Kautskog, Hilferdinga itd, nego i njezina duhovnog oca Engelsa.

Samo nekoliko rečenica iz Kautskyjeva glavnog djela: »Materijalističko shvaćanje povijesti« jasno pokazuje istovetnost njegove i Staljinove teorijske pozicije: »Marx i Engels su svoje shvaćanje povijesti nazvali materijalistički stoga, što je iz njihova materijalističkog načina mišljenja proizišlo, njihova materijalističkog pogleda na svijet. Ali oni nisu bili materijalisti po tome što su otkrili odlučujuću ulogu ekonomije u povijesti.«

Historijski materijalizam je materijalizam primijenjen na povijest.⁴⁾

3) Govoreći o takvom objektivnom načinu pisanja povijesti Marx kaže: »Takvo objektivno pisanje povijesti sastojalo se baš u tome da se povijesni odnosi shvate odvojeno od djelatnosti. Reakcionarni (podvukao I. P.) karakter«. Karl Marx: »Radni radovje«, Naprijed, Zagreb, 1953. str. 307.

4) K. Kautsky: »Materialistische Geschichtsauffassung« Dietz Verlag, Berlin, 1927. str. 20

Očito je da je to teorijski ista pozicija i nije nipošto slučajno da je ovo Kautskyjevo djelo bilo puno bolje ocijenjeno od sovjetskih recenzenata nego Lukácseva »Povijest i klasna svijest«, kao ni to da oni smatraju da je ono osim u pojedinostima uglavnom prožeto duhom Marxova učenja. Razlika je gotovo neznatna. Kautsky, naime, nigdje ne piše da je to »pogled na svijet marksističko-lenjinističke partije«. Čak suprotno. On jasno kaže: »Neka me se krivo ne razumije. Priznavanje materijalističkog shvaćanja povijesti ne treba da bude preduvjet za pripadnost socijaldemokratskoj partiji. Ona mora biti otvorena za svakoga tko želi biti suborac oslobodilačkoj borbi proletarijata, borbi protiv svakog potlačivanja, bilo kako da je to htijenje teorijski utemeljeno, materijalistički, kantovski, kršćanski ili bilo kako drugačije.⁵⁾

Razlika proizlazi očito otuda što je Kautsky jasnije vidio da nema bitnog razloga da se taj i takav historijski materijalizam veže za proletarijat. Može se čak reći da je bio intelektualno pošteniji nego Staljin, budući da je to otvoreno priznao. Ne samo on, nego i ostali najjemenentniji predstavnici njemačke socijaldemokracije, koji su javno izrekli sve ili bar većinu od konsekvencija na koje smo mi naprijed, kod analize navedenog Staljinovog citata ukazali. Sad je bar, koliko-toliko jasno, zašto je Lukácsa odbacio i Staljin. Premalo je prostora da se ukaže na uzroke koji su učinili da je Staljin morao prihvatiti i prihvatio socijaldemokratsku a ne Marxovu filozofiju. Bio bi to dug i mukotrpan posao koji bi zahtijevao temeljitiju analizu i korporaciju ne samo kompletnih teorijskih djela nego i analizu društveno-povijesnih uvjeta i klasnih struktura Rusije i Njemačke toga vremena. To međutim nije bila ni namjera niti svrha ovog napisa. Mi smo željeli samo ukazati na to da staljinizam i socijalna demokracija imaju identičnu teorijsku poziciju, kao i na to da je upravo stoga suvremena povijest bila de facto bitnije određena idejama Karla Kautskog i njemačke socijalne demokracije nego izvornog Marxa.

Pored toga želja nam je bila da pokušamo ukazati na jedan od vrlo bitnih razloga zbog kojih je Lukács, filozof lenjinizma, koji je shvatio da je Marx baštinik i konsekventni nastavljatelj cjelokupne njemačke klasične filozofije uopće, a njezina najjemenentnijeg predstavnika Hegela napose, te da se Marxa može razumjeti samo i kroz Hegela, koji je stoga kao centralnu temu Marxova i svog mišljenja postavio dijalektiku povijesti, koju shvaća kao i Hegel kao dijalektiku rada (iako su subjekti-objekti toga rada različiti) i koji ukazuje da povijesna misija proletarijata proizlazi iz njegova povijesnog položaja u procesu proizvodnje a iz korištenja bolje znanosti, među prvima izvikuje parolu »Natrag k Marxu«, s razlogom odbačen kako od socijalne demokracije tako i od Staljina i njegovih teorijskih sljedbenika.

Ivan PRPIĆ

5) Op. cit. str. XV